

TUDOMÁNY.

A GESTA ROMANORUM ZSIDÓ VONATKOZÁSAI.

»Gesta Romanorum« cím alatt több gyűjtemény volt a középkorban forgalomban, melyek elbeszéléseket tartalmaztak és céljuk a keresztény vallás erősítése volt. Ezekből kialakult a mai napig ismeretes »Gesta Romanorum«, amely ugyan több recenziót mutat, de lényegében egy mű. Mulattató és hasznos olvasmány kívánt lenni papok és laikusok számára. Nagy jelentősége abban áll, hogy a középkor monda- és mesegyűjteménye és ezeknek forrása. Szerzője nem ismeretes — Warton szerint Petrus Berchorius, Grässe szerint (II. 291. kövv.) Helinandus (mh. 1227) — és keletkezési kora sem állapítható meg. A mi Gestánk maga többször hivatkozik az »A rómaiak viselt dolgaira« cz. műre, miből önként folyik, hogy régibb gyűjtemény, illetve gyűjtemények is léteztek. Hogy ez a mese- és mondakönyv a középkor végén még mily népszerű volt, mutatja az a tény, hogy 1472-től 1521-ig 36 kiadást ért. A reformáció szorította ki, az új prédikátorok csupán a bibliából vett idézeteket tartván megengedhetőnek. A népszerűtlenítés folyamatát a következő számadatok tüntetik fel: 1472—1500. 24 kiadás, 1501—1521. 12 kiadás, 1539—1558. 3 kiadás. Ezután nem nyomtatták többé és a példányok nagyon ritkákká váltak, tehát irtották őket. A mesék és mondák történelmi kutatása a figyelmet újra ráirányította és a nép könyve, mint a tudós kutatás könyve támadt fel 1842-ben, midőn *Keller Adolf* az eredetit kiadta *Gesta Romanorum*, Stuttgart (1842) és *Grässe J. G.*

Th. ugyanabban az évben németre fordította. Ez a fordítás az eredeti kiadásból újra lenyomatott ezen czímmel: *Gesta Romanorum* das älteste Mährchen- und Legendenbuch des christlichen Mittelalters stb. 3. Ausgabe, Leipzig 1905. és ebből a fordításból merítjük a következő adatokat.

Feltűnő, hogy a gyűjtemény moralizáló céljához képest mily kevés benne a bibliából merített anyag.¹⁾ Ez csakúgy érthető, hogy az összeállító elsősorban a barátokra lévén tekintettel, ezt fölöslegesnek, vagy pedig a bibliát a kor szellemében a dogmában kimerítettnek tartotta. Hiszen a középkor sok századában a laikusoknak a biblia — ugy az ó- mint az újtestamentom — meg volt tiltva. Ez a körülmény magyarázza meg azt a tényt, hogy az Eszter könyve mint valami ismeretlen elbeszélés szerepel (177. szám, II. köt., 123. s köv. lap). Az elbeszélő ezen a helyen a zsidó szót csupán egyszer említi és az üldözöttekkel rokonszenvez. Vajjon csak a Háman korabeliekkal, vagy pedig kortársaival is, nem dönthető el. Még egyszer előkerül a zsidó, de csak mellékesen. A 154. számban (II. 65) Gervasiusból idéztetik az, hogy »Edessa városában az ott levő Krisztus kép miatt eretnek nem élhet, sem pogány, sem bálványimádó vagy zsidó«.

Mindenesetre figyelemreméltó tény, hogy a »Gesta« a zsidókról nem beszél. A mit fel fogunk hozni, az a régi (ókori) zsidókra és nem a kortársakra vonatkozik. Ebből a hallgatásból arra kell következtetni, hogy az elbeszélések összeállítója a zsidógyűlölet klasszikus kora előtt, tehát a korai középkorban élt. Képzeltető-e, hogy 12. vagy 13. századbeli klerikus a zsidókról hallgatott volna? Tényleg nem hallgattak az említett korok dominkánusai, kik egyebet sem tettek, mint térítettek, azaz a zsidók ellen prédikáltak.

Jellemző az is, hogy az uzsorások nem zsidók, hanem gazdag és tisztelt emberek. »Péter beszélgetése Jézus Krisztus urunkkal« cz. könyvből öt bolond ember említettik. A harmadik tüzes kemenczén feküdt, de nem elégedett meg ezzel a tüsszel, hanem a kemenczéből kipattanó szikrák után kapkodott, hogy ezeket elnyelje. »Ezek azok, kik gazdagságra és

¹⁾ A czethal elnyeli a királyi szüzet (II. 250.), emlékeztet Jóna históriájára, de a szüz a czethalat belől megsebesíti és így menekül.

tiszteletre mindenkit felülmulnak, de ezzel meg nem elégednek, hanem a szegényeket kifosztják és uzsora által kipréselik« (164. II. 83). Képzeltető-e, hogy a 12. század után az uzsoránál a zsidóról nem esett volna szó? A zsidó pontot a szerzés korának bűvárai nem vették figyelembe, pedig nézetünk szerint ez igen fontos momentum.

A részletek, melyekre most áttérünk, a fentiek szerint csak annyiban zsidó vonatkozásúak, amennyiben bibliai vagy talmudi reminiscenciákat keltenek vagy pedig egyébkép zsidó szempontból érdeklődésre tarthatnak számot. És most sorba megyünk. Az első számjegy az elbeszélések számát, a második a kötetet, a harmadik a lapszámot jelzi.

44 (I. 66). Róma városa közepén bizonyos helyen megnyílt a föld és alulról tátongó ür támadt. A megkérdezett istenek azt felelték, hogy a nyílás mindaddig nem fog bezárulni, míg valaki nem ugrik önként bele. Ez emlékeztet a Korach históriára. A folytatás — Marcus Aruelius azon feltétel mellett vállalkozott, hogy egy évig engedik azt tenni, amit akar, mire a rómaiak vagyonával és asszonyaival visszaélt — természetesen már nem vall bibliai gondolkodásra.

58 (I. 86). Asmodeus király elrendelte, hogy bármely gonosztevő megmentheti életét és vagyonát, ha oly három igazságot mond, melyeket mindenki ellenmondás nélkül igazaknak ismer el. 59 (I. 87—96), melyet rövidség okáért nem idézünk, emlékeztet Asmedai és bölcs Salamon történetére, amely a talmudban (Gittin 68 a és b) olvasható.

80 (I. 137 és 141). Egy remete látta, hogy az úr pásztorát megölte és erre azt mondta: Úr Isten, minthogy ezt az igazságtalanságot tűröd, visszatérek az emberek közé. Az úton egy angyal csatlakozik hozzá, ki a városba elkíséri. Erre mindketten a városba mennek. Midőn odaértek, egy katonát arra kértek, hogy az Istenért adjon nekik szállást. A katona barátságosan fogadta és nagy tisztelettel alázatossággal fényesen elátta őket mindennel. A katona egyetlen fia, kit gyöngéden szeretett, a bölcsőben feküdt. Miután megvacsoráztak, kinyitották a hálószobát és az angyal és a remete számára az ágyat a legtisztességesebben megvetették. Az angyal

pedig éjfél táján felkelt és megfojtotta a gyermeket. A remete megütközött az igazságtalanságon, de nem mert szólani. Még két hasonló eset tanúja volt és még mindig nem szólt. Másnap bekopogtatnak egy gazdag embernél, de az elutasította őket. Végre hajlandó volt nekik a disznóólban éjjeli szállást adni. Az angyal ezt is elfogadta és reggel a gazdagnak adta ajándékba azt a drága arany serleget, melyet az őket szívesen fogadó szegénytől, kinek egyetlen kincse volt, egy előző alkalommal ellopott volt. A remete már most egészen megbizonyosodott, hogy útitársa nem jó angyal, hanem ördög és ajánlotta magát. Az angyal erre megszólal és igazolja összes tetteit, melyek közül bennünket a következők érdekelnek. A pásztor megölését az Isten azért engedte meg, mert bűnös volt és halálával megmenekült az örök haláltól. A katona fiát azért fojtotta meg, mert mióta ez a fiu született, az azelőtt bőkezűen adakozó apa takarékos lett, most azonban ismét »jó keresztény« lett. A rosszlelkü gazdagnak azért ajándékozta az arany serleget, hogy csekély jósága teljesen meg legyen jutalmazva és a túlvilágon a »pokolban trónoljon. Tégy tehát jövőre zablát a szádra, hogy az Istent ne gáncsold, mert ő mindent tud«. Az elbeszélés célja az, hogy az Isten igazságát az emberi ész előtt feltűnő igazságtalanságoknál is igazolja.

Ezt a tendenciát követi egy rabbinikus elbeszélés is, amely így hangzik:

Józsua ben Lévi Illés prófétát kísérte. Mentek mendégéltek, míg egy szegény emberhez érkeztek, kinek nem volt egyebe, mint egy tehene. Az ember és felesége a kapuban ült és nagy örömmel fogadták a jövevényeket, legszebb helyükre szállásolták és minden jóval ellátták őket. Másnap reggel Illés próféta imájával megölte a tehenet. Ezután egész nap jártak és este egy gazdag ember portájához értek. Nem törődött velük, nem adott nekik ételt-italt, csak szállást. Másnap reggel Illés imájával megerősítette a bedőlőfélben levő falat. Harmadnapra nagy zsinagógához értek, melyben az emberek arany- és ezüstszékeken ültek. Az egyik felvetette a kérdést, ki fog ezeknek a szegényeknek enni-inni adni? Erre egy másik azt felelte: elég az a kenyér, víz és só, amit magukkal hoztak. Nem adtak nekik semmit és hagyták őket ülni reggelig. Indu-

láskor Illés megáldotta őket: legyetek mindnyájan vezérek. Ellenben a városbelieknek, kikhez ezután érkeztek és akik nagy örömmel fogadták őket, I. azt kívánta, hogy csak egy vezérük legyen. Józua nem állhatta tovább és az előre kötött paktum ellenére követelte a magyarázatot. I. megadta: A szegény ember feleségének kellett volna meghalni, megváltottam életét a tehénnel. A bedőlő falban kincs volt elrejtve, elvontam a fősvény gazdagtól a fal megszilárdítása által. Sok vezér veszedelmes, *egy* vezér üdvös. Józua megelégszik ezzel a theodiceával. (Béth Hamidras V. 133—135; VI. 131—132. V. ö. Zunz, GV. 130, d; Bacher, Agada d. pal. Amoräer I. 194; Levi, REI. VIII. 67).

A 150. szám (II. 12) így hangzik:

»Plinius azt beszéli, hogy volt egy ország, melyben sem harmat, sem eső nem esett; ennek következtében nagy szárazság és vízhiány támadt, mivelhogy ott csupán egy kút volt, melyben nagy mélységre volt a víz. Mikor az emberek vizet akartak, mindenféle muzsikussal, amilyenekkel csak bírtak, a kút elé vonultak és körüljárták, édes melódiákat játszva. Midőn ennek vége volt, a víz felszállt a kút szájáig és bőségben folyt le. Így kaptak az emberek vizet és azután elvonultak«.

Az elbeszélés nincs ugyan meg Pliniusnál, de ide vonható Historia Naturalis II. 103 és XXXI. 2. De már Plinius előtt ezer évvel ismeretes volt. Mózes IV., 21., 17 ugyanis ezt olvassuk: »Akkor énekelte Izráel ezt az éneket: »Szállj fel kút, énekeljetez neki«. És felszállt, mert ez a kút az, melyről az Örökkévaló Mózesnek mondta: gyűjtsd össze a népet, hadd adok nekik vizet« (u. o. 16. vers). Kérdés már most, vajjon nem keletkezett-e a monda a bibliai versből?

159 (II. 71). Nőé a vad szőlőtövet találta, de keserű volt. Ugyanezért négy állat — oroszlán, bárány, disznó és majom — vérét vette és földdel keverve trágyafélét készített belőle, melyet a szőlőtő gyökereire tett. Ettől édes lett és Nőé lerészegedett a szőlő borától. A bor ezen eredeténél fogva az embert oroszlánná, báránynyá, disznóvá és majommá teszi. A Gesta ezt Josephus, »A természetes dolgok okairól«

cz. munkájából idézi, de Josephusnál nem található. Warton szerint (II. 275) Fabricius, Codex Pseudepigr. Vet. Test. I. 275. található zsidó hagyományból ered. Vajjon nincs-e nyoma a Josipponban vagy Hegesippusnál?

Röviden megemlíjtjük, hogy a Shylok-monda forrása a *Lucio* császárról való elbeszélés (II. 154—158) és hogy a Salamon-féle Sámirmonda (l. cikkünket Jew. Encyclopedia XI. 229. köv.) II. 223. lap *Tumare* név alatt fordul elő, melyhez még a 239. lapon található elbeszélés is tartozik.

A függelék 23. elbeszélésének (II. 212) czime: »Von St. Daniel, der eine Säule sah« és nem más, mint a Nebukadneczár álma az agyaglábú koloszsusról. Ámbár egészen Dániel 2., 32—34. verseiből vétetett át, Grässe II. 282. mégis csak azt mondja: »völlig mystisch«, azaz nem ismeri a forrást.

A függelék 24. elbeszélése a Scholastika cz. könyvből a következőt idézi: »Jeruzsálemben egy oszlop állt, amely harangételből öntetett, az oszlopon Urunk képe állt, és a kép ruháján »war unten nach jüdischer Sitte ein Saum . . . Wer aber das Bild berührte, auch nur unten am Saume, und siech war . . . der gesundete im Augenblick«. Mi ez a »Saum«? Kétségtelenül a rojtok (תצ"צ cf. Mózes IV. 15., 38—40.) voltak rajta.

A »Gesta« általános jellemzése nem tartozik feladatunk körébe, de azért nem érdektelen annak konstatálása, hogy erkölcsi romlottságot tükröztet. Házasságtörés, a feleség oda-kínálása (151), vérfertőzés (153) rendes jelenségek. A barbár szellem abban is mutatkozik, hogy minden büntetés: halál. De vannak igen találó mondásai, pl. 146. (II. 10.): »Kicsibe rabló, nagyban császár«. A magyar közmondás: »Mondd meg az igazat és betörik a fejed« a Gesta 57. számából (I. 84.) ered.

Budapest.

DR. BLAU LAJOS.